

Г. Л. БОДНАРЧУК

Державна наукова

сільськогосподарська бібліотека НААН України, пошукач

ЕВОЛЮЦІЯ КОНСТРУКЦІЇ ВУЛИКА

Неможливо точно визначити час, коли людина зацікавилась медоносною бджолою, точніше, одним з основних продуктів її життєдіяльності – медом. Схоже, що бджільництво в різних регіонах виникало у різні часи. Так в Іспанії бджільництво зародилося понад 10 тис. років тому, на території Туреччини – понад 9 тис. років, 6 тис. років тому почали розводити бджіл в Єгипті. В Ассирії бджільництво набуло розквіту в 2950 роках до н. е. У Нагірному Карабаху знайдено глечик із зображенням бджоли, який виготовлено, за твердженням вчених, 150 тис. років тому. Окремі вчені вважають, що батьківщиною медоносних бджіл є Мала Азія, звідки вони розселилися в різних напрямках, пристосовуючись до місцевих умов.

У першому тисячолітті нової ери в Європі було широко розповсюджене бортнове бджільництво, а на сході Європи бортний промисел зародився ще в древні часи. Протягом кількох століть складались культурні традиції бортного бджільництва, що знайшло відображення у формуванні своєрідної, унікальної культури бортництва. Власне бортю називалось природне, а пізніше штучне дупло в живому дереві заселене бджолами. Слово «бортъ» за одним припущенням походить від слова «бор» – сосновий ліс, за іншим означає «дірка», «дупло», точніше походить від дієслова «бортити» – видовбувати в дереві заглиблення. Бортництво – це вже організований і впорядкований промисел з чіткими виробничими і технологічними елементами. Для полегшення доступу до гнізда борті обладнували довгастим отвором – должеєю, заввишки трохи більше метра і завширшки близько 15 см. Отвір у дуплі зашпаровували шматком дошки відповідних розмірів, яку для міцності розклинювали і прив'язували до дерева тонкою мотузкою.

У давнину для оселення природних роїв виготовляли різні примітивні житла – великі глиняні посудини, солом'яні сапетки, дупла в деревах, колоди.

На початку XVIII ст. почався занепад бортництва у зв'язку з тим, що почалося інтенсивне вирубування лісу. Все менше залишалось

пуш та бортних угідь. Багато бортників, відданих своєму промислу та майстерності, ішли в глиб, у глухі незаселені місця і там знову створювали бортні угіддя, а інші залишали бортництво і заводили домашні пасіки.

Криза бортної системи не могла не призвести до пошуків більш інтенсивних форм бджільництва. Такою системою ведення бджільництва якраз і стало пасічне, вуликове бджільництво. Прагнення зберегти борті та дупла з бджолами від знищення під час лісорубок привели бортників до думки сконцентрувати їх на меншій території поближче до своєї оселі. Для збільшення бджільницького господарства бортники відшукували дуплясті дерева серед повалених лісорубами дерев та перевозили їх на підготовлені місця. Згодом почали обробляти і цілі обрубки деревного стовбура, видовбуючи серцевину. Такі циліндричні обрубки товщиною від 80 см мали довжину 1,5–2 м. і обладнувались, як вже зазначалось, традиційною должеєю та льотком. Довершували ладнання дерев'яним дашком та дном. Ці окремі від живих дерев обрубки-чураки, які заклали основу для створення сучасних вуликів, стали називати колодами, хоча ще деякий час їх називали за звичкою бортями.

Зручностей при догляді додавали помости з товстих дощок, які знизу обладнували гострими залізними чи дерев'яними спицями для захисту від звірів. З такою самою метою стовбури дерев оббивали даховим залізом, а під помостом вішали товсті колоди на мотузках – самобитки.

Колодне бджільництво порівняно з бортним стало більш доступною, інтенсивною формою бджільницького господарства. Колода увійшла в історію вітчизняного бджільництва як руський вулик та праобраз наступних конструкцій вуликів. При колодному бджільництві виникли перші лежачі вулики, так звані колоди-лежаки, які в подальшому стали основою для створення вуликів-лежаків. У цей період з'явилися зимівники та омшаники (бджоляники).

Першими напіврозбірними вуликами були лінійні. Їх винайшли в 40-х роках минулого століття майже одночасно: в Україні – Вальватъев і в Німеччині – поляк Ян Дзержон. Перший розбірний рамковий вулик у 1814 р. винайшов український пасічник П.І. Прокопович. Це був вулик вертикального типу, що виготовлявся із дощок і мав рамку. Також Прокопович став винахідником роздільної решітки, якою відділяли нижні секції від верхніх, щоб у них не заходила матка, і роздільників для рамок.

У 1851 р. американець Лангстрот винайшов вулик, рамки в якому підвішувалися і виймалися зверху. Він встановив розмір бджолиного простору у вулику. Отвори, вужчі від 5 мм, бджоли заклеюють прополісом, а ширші за 9,5 забудовують воском.

У 1852 р. у Німеччині Август Берленш сконструював рамковий вулик, де стільники з чотирьох сторін обмежувались планками рамки і діставались збоку через втулку вулика. Такий вулик відповідав вимогам павільйонної системи ведення бджільництва, що на той час набула поширення у Центральній Європі, але мав тільки один корпус, що було недостатнім для розвитку сильної сім'ї. Деякі винахідники працювали над збільшенням розмірів рамки (Квінбі, Джембо) та об'єму (Рут, Ханд). Так було сконструйовано вулики на рамку Квінбі – 47×286 мм, Джембо – 447×286 мм та ін. Згодом Рут збільшив об'єм вулика Лангстрота, поставивши на нього такий самий другий корпус на 10 рамок і максимально спростивши конструкцію. Цей вулик дістав назву Лангстрота-Рута.

Француз Шарль Дадан, взявши за основу рамку Квінбі, сконструював вулик на 11 гніздових рамок розміром 475×300 мм і 12 магазинних піврамок 475×165 мм, при цьому використавши верхню частину стільника з медом як окрему рамку.

Невдовзі з'ясувалось, що в кліматичних умовах Європи рамка 475 мм занадто довга, тому її довжину було зменшено швейцарським бджолярем Блаттом на 40 мм. Німецький бджоляр Бертран удосконалив вулик із рамкою Блатта і він дістав назву вулика Дадана-Блатта за Бертраном. Згодом висоту магазинної рамки зменшили до 145 мм, щоб у два поставлених один на одного магазини входила стандартна рамка 435×300 мм. У такому вигляді вулик Дадана-Блатта набув поширення в Україні та Італії, хоча його конструкція ще зазнавала численних змін.

Вулик Лангстрота, навпаки ж, вважався найбільш досконалим і майже не змінювався. У таких багатокорпусних вуликах утримується близько половини бджолиних сімей на всій земній кулі, зокрема в США і Канаді близько 95% усіх сімей.

На той час відомі були й інші вулики: Буткевича, Сольвейова, Мордовцева (англо-американський), Російського товариства бджільництва, Андріяшева, Мочалкіна, Левицького, слов'янський, Долиновського, Лаянса, Ващенко, Борисовського, що поступово витіснились іншими. Вулик Левицького мав дві конструкції – утеплену й одностінну і разом із слов'янським (галицьким) був пошире-

ний у південно-західних областях України. Обидва вулики витіснив український вулик, що має надійну вузьковисоку рамку. Двостінний вулик Лаянса (330×410 мм) набув поширення у Франції, Іспанії, Швейцарії. Відомий український пасічник В.Ф. Ващенко сконструював кочовий вулик на зразок вулика Долиновського, використавши для цього рамку Лаянса. Вулик-лежак Долиновського мав рамки стульні з трьох боків, а рамка у вулику Ващенко була стульна лише зверху. Вулик Ханда складався з невисоких корпусів – надставок, і був пристосований для виробництва секційного меду.

Наразі найдосконалішим типом вуликів визнані – багатокорпусні, лежаки на рамку 435×300 , двокорпусні, лежаки на обернену рамку, або українські.